

מענים בקהילה לילדים ולבני נוער עם קשיים נפשיים: חקרי מקרה של שלושה מענים בישראל

אלן מילשטיין טל לנטו אפרת שנהב
הילה דולב

עריכת לשון: רונית כהן בן-נון
תרגום לאנגלית (תקציר): חני מנור
עיצוב גרפי: אפרת ספיקר

עורכת ראשית: רויטל אביב מתוק

המחקר הוזמן על ידי 360 – התוכנית הלאומית לילדים ובני נוער בסיכון, המינהל לשירותים
אישיים וחברתיים ואגף מתו"ה במשרד הרווחה והביטחון החברתי ומומן בסיועם

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל
ת"ד 3886 ירושלים 9103702
טלפון: 02-6557400
brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | שבט תשפ"ג | ינואר 2023

רקע

בשנים האחרונות גוברת המודעות בעולם בכלל ובישראל בפרט לחשיבות מתן טיפול מיטבי לילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים. מאז פרוץ מגפת הקורונה בתחילת שנת 2020, יש עדות להחרפה במצבם הנפשי והרגשי של ילדים ובני נוער המחייבת מציאת מענה זמין ומיטבי לצורכיהם. כמו כן בשנים האחרונות התגבשה בעולם ובישראל ההבנה כי הטיפול המתאים ביותר עבור ילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים הוא טיפול אינטגרטיבי (משולב) בקהילה. הכוונה למרכזי שירות המעניקים במקום אחד את מגוון השירותים שלהם זקוקים ילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים ומשפחותיהם, בתחומים של בריאות הנפש, בריאות כללית, חינוך, חברה ורווחה. מודל שירות זה מכונה לעיתים 'מודל התחנה האחת' ('One Stop Shop').

בסקר שנערך בישראל בין השנים 2018-2020 נמצא כי לכ-93,000 ילדים ובני נוער יש קשיים נפשיים ניכרים, מהם לכ-51,000 יש פגיעה בתפקוד היום-יומי. נתונים אלו אינם מביאים בחשבון קשיים נפשיים מתונים או קלים, ומכאן עולה כי מספר הילדים ובני הנוער עם קשיים נפשיים בישראל גדול אף יותר. למתן מענה מיטבי מוקדם ככל האפשר תפקיד חשוב במניעת בעיות והפרעות נפשיות במהלך חייהם הבוגרים של הילדים ובני הנוער, ואף על פי כן מעטים הם מרכזי השירות האינטגרטיביים בקהילה הפועלים כיום עבורם.

בשנת 2014 החלה 360° – התוכנית הלאומית לילדים ולנוער בסיכון לקדם פיילוט בין-משרדי לפיתוח מענים אינטגרטיביים בקהילה עבור ילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים, ובספטמבר 2020 עברה האחריות לפיתוח המענים למינהל השירותים האישיים והחברתיים במשרד הרווחה והביטחון החברתי, בשותפות עם משרד הבריאות ומשרד החינוך. לשם המשך פיתוח מענים אינטגרטיביים בקהילה המתאימים לילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים, פנו 360° – התוכנית הלאומית לילדים ונוער בסיכון, המינהל לשירותים אישיים וחברתיים ואגף מתו"ה במשרד הרווחה והביטחון החברתי למכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לבחון את תוצאות הטיפול הניתן במענים הקיימים ואת איכות השירות הניתן בהם. זאת באמצעות סקירת ספרות בין-לאומית, חקרי מקרה של מענים בקהילה, בניית מודל לוגי ומדידת תוצאות. מסמך זה מציג את ממצאי חקרי המקרה של שלושה מענים בקהילה המיועדים לילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים: שתי חממות חינוכיות-טיפוליות של המרכז הרפואי זיו, האחת בצפת והשנייה במראר, ומרכז צ'רנה בירושלים.

מטרות

1. לבחון ולתאר לעומק שלושה מענים בקהילה עבור ילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים, שנכללו בפיילוט בין-משרדי בהובלת משרד הרווחה והביטחון החברתי.
2. להציע כיווני פעולה אפשריים לשיפורם של מענים אלו בפרט ולפיתוח מערך השירותים בקהילה עבור ילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים בכלל.

שיטה

- **ניתוח מסמכי מדיניות ונתונים** על מודל הפעולה של המענים (מטרות, סדר יום, שירותים, כוח אדם ומשאבים) ועל תוצאותיו. הנתונים נאספו עצמאית על ידי הצוותים בשלושת המענים.
- **ביקור ותצפית.** נערכו בכל אחד מן המענים, להתרשמות בלתי אמצעית של צוות המחקר.
- **ראיונות.** בכל אחד מן המענים נערכו ראיונות מובנים למחצה. ראיונות בני נוער מקבלי השירות, בוגרים, הורים, נציגי הנהלה ואנשי מקצוע מן הקהילה המכירים את המענים (עו"ס מן המחלקה לשירותים חברתיים ברשות המקומית, יועצות חינוכיות בבתי הספר וכו'). בסך הכול נערכו 35 ראיונות.
- **קבוצות מיקוד.** בכל אחד מן המענים נערכה קבוצת מיקוד אחת עם אנשי הצוות המקצועי: מורים, עו"ס, פסיכולוגים. במרכז צ'רנה השתתפו בקבוצה גם מדריכה ואם בית. בסך הכול נערכו שלוש קבוצות מיקוד והשתתפו בהן 13 איש.

ממצאים

נמצאו הבדלים ניכרים בין שלושת המענים שנבחנו. שתי החממות החינוכיות-טיפוליות, בצפת ובמר'אר, מציעות לילדים ובני נוער בשלבי מצוקה ראשוניים שירות אינטגרטיבי בקהילה המיועד למניעת נשירה מבתי הספר והמשך הידרדרות. לעומת זאת מרכז צ'רנה הוא מרכז פוסט-אשפוזי בקהילה המיועד לנערות עם קשיים נפשיים מורכבים יותר, שבחלקן הגדול נשרו מבתי הספר, והוא משלב טיפול רגשי בצד לימודים. על אף השוני הרב ביניהם, שני סוגי המענים נותנים מענה לצורכי אוכלוסיות היעד שהם נועדו לשרת. המרואיינים, אנשי המקצוע ומקבלי השירות, העידו על התרומה הרבה של המענים למצבם של מקבלי השירות ומשפחותיהם.

כיווני פעולה

ממצאי חקרי המקרה מצביעים על כמה כיווני פעולה אפשריים לשיפור שלושת המענים שנבחנו: הנגשה פיזית, כלכלית ותרבותית; חיזוק האופי האינטגרטיבי של המענים; יצירת מענה רב-מקצועי מקיף ומתואם היטב, הכולל מערך למדידה שוטפת ולהערכה. חקרי המקרה אף עשויים ללמד על כיווני פיתוח אפשריים של מענים נוספים עבור ילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים בקהילה. הראיונות מעידים על צורך רב בפיתוח של שני סוגי המענים בקהילה, המניעת-אינטגרטיבי והפוסט-אשפוזי, אולם לשם אישוש ממצא זה זיהויה מדויק יותר של סוגי השירות החסרים וקבוצות באוכלוסייה הסובלות ממחסור חמור במיוחד במענים, נדרש מיכוי שיטתי ומקיף של השירותים הקיימים בקהילה עבור ילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים.

דברי תודה

ראשית, ברצוננו להודות לכל המרואיינים בחקרי המקרה בשלושת המענים – בני נוער, בוגרים, הורים, אנשי צוות, נציגי הנהלה במענים ואנשי מקצוע בקהילה. ללא נכונותם לשתף בכנות ובפתיחות, המחקר לא היה מתאפשר.

תודה לחברי ועדת ההיגוי הבין-משרדית שליוותה את המחקר מראשית דרכו, ובייחוד למאיה אשור סמדר, מנהלת תחום פ"א-טיפול בהורות ומובילת הנושא במינהל לשירותים אישיים וחברתיים, משרד הרווחה והביטחון החברתי.

תודה מיוחדת לעמיתתנו ארוא מג'אדלה על הסיוע בעריכת הראיונות בערבית.

תוכן עניינים

1	מבוא
2	מבנה הדוח
3	רקע: מערכת השירותים בישראל לילדים ולבני נוער עם קשיים נפשיים
3	1. שינויים בתפיסות ובמדיניות כלפי אנשים עם מוגבלות
4	2. ילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים בישראל
5	3. היעדר אינטגרציה בין מערכות הבריאות, הרווחה והחינוך
7	מטרות המחקר
8	שיטה
8	1. מערך המחקר
10	2. כלי המחקר
10	3. אתיקה במחקר
11	מגבלות המחקר
12	שער ראשון: חממות חינוכיות-טיפוליות בצפת ובמר'אר
14	1. אוכלוסיית היעד
15	2. מטרות
15	3. המרחב הפיזי והסביבתי
16	4. אנשי הצוות בחממות
16	5. הפעילות בחממות וחויית השירות
20	6. דרכי עבודה אינטגרטיביות
24	7. השוואה בין החממה בצפת לחממה במר'אר
24	8. אתגרים, קשיים וצרכים שלא מקבלים מענה
26	9. סיכום
27	שער שני: מרכז צ'רנה
29	1. אוכלוסיית היעד
30	2. מטרות
30	3. המרחב הפיזי והסביבתי
30	4. נשות הצוות במרכז
31	5. הפעילות במרכז וחויית השירות
35	6. דרכי עבודה אינטגרטיביות
37	7. אתגרים, קשיים וצרכים שלא מקבלים מענה
38	8. סיכום

39	סיכום וכיווני פעולה
39	סיכום
39	כיווני פעולה
42	מקורות
44	נספח: מענים במערכות הבריאות, הרווחה והחינוך בישראל עבור ילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים

רשימת לוחות

5	לוח 1: ילדים ובני נוער עם בעיה נפשית או קושי רגשי משמעותי, על בסיס דיווחי ההורים
6	לוח 2: שירותים הניתנים על ידי משרדי הממשלה לילדים ובני נוער עם קשיים נפשיים
9	לוח 3: משתתפי המחקר (מרואיינים ומשתתפים בקבוצות המיקוד)
13	לוח 4: 'כרטיס ביקור' של החממות
28	לוח 5: 'כרטיס ביקור' של מרכז צ'רנה